

OBVEZNI IZVOD

Značilnosti sodobnih zakonov

Eva Kodrič-Dačić, Narodna in univerzitetna knjižnica,
Ljubljana

UDK 021.84(094.5)

Povzetek

Osamosvojitve Slovenije je dala povod za spremembo veljavnega zakona o obveznem izvodu. Članek prinaša kratek pregled sodobne zakonodaje s tega področja. Opozarja na specifične probleme, ki izhajajo iz povezanosti zakona o obveznem izvodu z zakonom o avtorskih pravicah in z zakonom o tisku. Navaja tipe knjižnic, ki imajo pravico do obveznega izvoda, število obveznih izvodov po državah, gradivo, ki ga obveznost zajema ter način zbiranja gradiva. Prikaz skuša biti čim bolj informativen in se izogiba vrednostnih sodb v prid tej ali oni zakonodaji.

UDC 021.84(094.5)

Summary

Independence of Slovenia caused changes in Legal Deposit Act. The article brings a brief overview of contemporary legislation concerning legal deposit. It calls the attention to specific problems which emerge from interrelation among the Press Act, Copyright Act, and Legal Deposit Act. Quoted are libraries which have the right to obtain legal deposit, number of copies, materials covered by legal deposit, and the way of acquisition. The survey is as informative as possible and avoids assessments in favor of one or other legislation.

1 Uvod

Obvezni izvod je na kratko "metoda, s katero določene knjižnice po zakonu prejemajo enega ali več izvodov vsake knjige ali druge publikacije, ki je izšla ali je natisnjena v državi"(1).

To je zelo kratka vendar ustrezna definicija fenomena, ki je nastal tako rekoč z iznajdbo tiska, dobil univerzalno veljavo ter z razvojem družbe pridobival nove in nove funkcije. Kot navaja Gerhard Pomassl v svojem pregledu zakonov o obveznem izvodu, je imelo leta 1977 105 držav od 174 (tj. 60%) zakone o obveznem izvodu (2).

Poglejmo zdaj, kako je prišlo do nastanka tega zakona in kakšne so značilnosti modernih zakonov po svetu:

Želja oblasti po nadzoru knjižne produkcije je zelo stara in se pojavi že pred izumom tiska. V začetku tretjega stoletja je egiptovski kralj Ptolomej Prvi ukazal pregledati vse ladje, ki so priplule v aleksandrijsko pristanišče. Knjige, ki so jih našli na ladjah, so zasegli, jih odnesli v aleksandrijsko knjižnico, tam prepisali, kopijo vrnili lastniku, original pa zadržali. V skladu z našim pojmovanjem helenizma lahko pripišemo Ptolomejevemu ukazu kulturno funkcijo, saj ga je verjetno navdihovala prestižna želja po znanju in bogati knjižnici.

Dobrih 1800 let kasneje, ko francoski kralj Franc Prvi izda prvi zakon o obveznem izvodu (*Ordonnance de Montpellier*, 1537), je osnovno gibalo za sprejem zakona drugačno. To je nadzor nad tiskom. Francija slabih sto let po izumu tiska izpolnjuje vse potrebne pogoje: dovolj razvito tiskarsko industrijo ter porajajočo se centralizirano državo, ki že vsebuje mehanizme za svoje varstvo. Značilno je, da Francija v tem času ni gospodarsko najbolj razvita evropska država. Taka je njena cvetoča in svobodomiselná sosedá Nizozemska. Strah pred krivoverskimi idejami, ki jih je protestantizem zasejal po Evropi, je v Franciji rezultiral v zakonu o nadzoru tiska. Nizozemska, kjer vlada svoboda veroizpovedi, dobi tak zakon šele stoletja kasneje in še to na popoloma drugačnih temeljih, tj. na osnovi zakona o avtorskih pravicah.

Zgodovinsko gledano je torej nadzor tiska prvi razlog za nastanek zakona o obveznem izvodu. Vendar bi bili krivični, če bi tvorcem francoskega zakona iz leta 1537 pripisovali le ta namen. V ozadju cenzure so se skrivali tudi kulturni razlogi zbiranja in ohranjanja narodne dediščine, če uporabim moderno dikcijo, ter dopolnjevanje kraljeve knjižnice.

¹⁾ *The Librarians' Glossary*. 3rd. ed. - Aldershot: Gower, 1977, str.482

²⁾ Pomassl, Gerhard: *Survey of Existing Legal Deposit Laws*. - Paris: UNESCO, 1977, str.84

Leta 1709 stopi v Angliji v veljavo Statute of Anne, zakon, ki pomeni tudi prvo pravno določitev avtorstva v zgodovini. Zakon predstavlja pravi preskok v razumevanju intelektualne lastnine. Do takrat so se avtorske pravice (3) vezale predvsem na tiskarja in založnika. Združene države Amerike sprejmejo svoj zakon o avtorskih pravicah po angleškem vzoru leta 1790. Tako postane avtorska pravica podlaga zakonu o obveznem izvodu v vseh državah, ki so se zgledovale po anglo-ameriški zakonodaji.

V sedemnajstem stoletju večina evropskih držav že pozna zakon o obveznem izvodu. Leta 1637 ga uvede Anglija, 1624 Avstrija, 1661 Finska in Švedska, 1697 Norveška in Danska. Prvotni osnovi zakonov, cenzura in avtorske pravice, sta postopoma odstopali mesto drugim, v svoji osnovi bolj kulturnim motivom. Vendar je proces počasen in sodobne osnove za zakon, ki se nam danes zdijo popolnoma samoumevne, se eksplicitno pojavijo šele po drugi svetovni vojni. Tako moderni zakoni o obveznih izvodih v splošnih določbah navajajo naslednje funkcije:

- ohranitev narodne kulturne dediščine,
- izdelava nacionalne bibliografije,
- dostopnost vseh publikacij za znanstvene in raziskovalne namene.

Kot funkcije sekundarnega pomena pa se pojavljajo :

- cenzura,
- dokazilo o avtorskih pravicah,
- statistika,
- omogočanje mebibliotečne izposoje,
- izmenjava publikacij.

Kot že rečeno, imajo sodobni zakoni o obveznem izvodu različne osnove za svoj nastanek. Analogno temu najdemo določbe o obveznem izvodu v različnih zakonih. Velika Britanija in Združene države Amerike na primer še danes urejajo svoj obvezni izvod z določbami zakona o avtorskih pravicah. Druge države, katerih obvezni izvod je temeljil na cenzuri, pa so ga urejale z zakonom o tisku. Samostojni zakoni o obveznem izvodu so relativno mladi, pojavijo se šele po drugi svetovni vojni.

V splošnem lahko rečemo, da je rešitev toliko, kolikor je držav. Kanada ima na primer določbe o obveznem izvodu vključene v ustavo, kar nekaj evropskih držav pa je brez zakona o obveznem izvodu (Švica, Nizozemska, Grčija, Andora, San Marino, Lichtenstein, Vatikan).

³⁾ Ekskluzivna, pravno zaščitena pravica do izdajanja in prodajanja vsebine in oblike literarnega, glasbenega ali likovnega dela. Avtorske pravice veljajao do avtorjeve smrti in določeno število let po njej.

Pojav obveznega izvoda se seveda ni mogel izogniti knjižničarski stroki. V zadnjih dvajsetih letih je nastalo nekaj pomembnih strokovnih del, ki jih pri raziskavi tega problema ni mogoče obiti.

Leta 1977 je UNESCO v sodelovanju z IFLA v Parizu pripravil mednarodni kongres o nacionalnih bibliografijah in v zvezi s tem kongresom sta nastali dve pomembni deli: Survey of existing legal deposit laws G. Pomassla in priročnik za izdelavo zakona o obveznem izvodu Study on a model law for legal deposit, ki ga je sestavila Jean Lunn.

Leta 1981 je bil na Dunaju seminar o obveznem izvodu v organizaciji LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche), ki je prinesel poročila o aktualnih problemih v zvezi z obveznim izvodom.

Deset let kasneje, leta 1991, izide obsežen in ambiciozno zastavljen pregled zakonov o obveznem izvodu (The international guide to legal deposit), ki ga je napisal Jan T. Jasion. Priročnik prinaša pregled vseh zakonov o obveznih izvodih, njihovo kratko predstavitev ter pregled depozitarnih knjižnic. Delu daje vrednost poleg številnih faktografskih podatkov čisto nov pogled na pomen obveznega izvoda, ki ga J.T.Jasion najde v obveznem izvodu kot osnovi za pravico do informiranja in splošno dostopnost publikacij.

V svoji predstavitvi obveznih izvodov sem se opirala predvsem na referate, ki so bili predstavljeni na seminarju na Dunaju leta 1981 in na konkretne veljavne zakone. Mednarodni pregledi zakonov o obveznem izvodu, tako Pomasslov kot Jasionov in konec koncev tudi tisti, ki ga prinaša Encyclopedia of Library and Information Science, so zaradi svojih visokih želja nujno pomanjkljivi. Zakoni o obveznih izvodih se v zadnjem času v veliko državah spreminjajo, zato so podatki ob izidu lahko že zastareli. Pregledi niso dosledni ne v kriterijih, s katerimi se obračajo na zakone, ne v številu podatkov, ki jih prinašajo. Dostikrat predstavitev tudi niso dovolj natančne ali poglobljene, da bi bile razumljive. Zato iz teh splošnih priročnikov črпам le podatke za ilustracijo, v predstavitvah pa se obračam na veljavne zakone, ki sem jih imela na razpolago oz. na posamične analize zakonov.

Naj končam tale uvod z mislijo J.T.Jasiona o pomenu obveznega izvoda, z mislijo, s katero Jasion svoj uvod začinja:

"Legal deposit, in shortly, makes it possible for the citizen to have access to all published material from his or her own country. It is the foundation on which the concept of universal availability of publication (UAP) rests as well as the various national freedom of information laws. Without free access to what has already been published by either the government or private citizens, freedom of information is limited and incomplete."(4)

2 Avtorska pravica kot osnova za zakon o obveznem izvodu

Obvezni izvod kot del zakonskih aktov, ki zagotavljajo avtorske pravice, se je najprej pojavil v Angliji v začetku osemnajstega stoletja. Leta 1790 ga prevzamejo Združene države Amerike. Danes ima zakone na tej osnovi kar nekaj držav. Poleg že omenjenih še Avstralija, Nova Zelandija, Kanada, Irska in države Latinske Amerike.

Anglija je uvedla prvi zakon o obveznem izvodu že v začetku sedemnajstega stoletja. Leta 1610 je prepričal Sir Thomas Bodley, diplomat in znanstvenik, člane družbe Stationer's Company, ki je imela v tistem času monopol nad tiskarstvom in založništvom, da so dali univerzi v Oxfordu izvod vsake knjige, ki so jo tiskali. Ta privatni dogovor je leta 1637 prešel v zakon. Število knjižnic, ki imajo privilegij obveznega izvoda, se kmalu poveča in v obdobju od leta 1801 do 1836 ima pravico do obveznega izvoda kar 11 knjižnic, danes pa le še šest. Zavezanec je založnik.

Še danes je v veljavi 15.sekcija (alineja) zakona o avtorskih pravicah iz leta 1911. Določbe so kratke in ker se bom nanje še večkrat sklicevala, jih navajam v celoti :

15 (1) *The publisher of every book published in the United Kingdom shall, within one month after the publication, deliver, at his own expense, a copy of the book to the trustees of British Museum, who shall give a written receipt for it.*

(2) *He shall also, if written demand is made before the expiration of 12 months after publication, deliver within one month after receipt of that written demand or, if the demand was made before publication, within one month after publication, to some depot in London named in the demand a copy of the book for, or in accordance with the directions of, the authority having the control of each of the following libraries, namely : The Bodleian Library, Oxford, the University Library of the Faculty of Advocates at Edinburg, and the Library of Trinity College, Dublin, and subject to the provisions of this section the National Library of Wales . In the case of an encyclopaedia, newspaper, review, magazine, or work published in a series of numbers or parts, the written demand may include all numbers or parts of the work which may be subsequently published.*

(3) *The copy delivered to the trustees of the British Museum shall be a copy of the whole book with all maps and illustrations belonging thereto, finished and coloured in the same manner as the best copies of the book are published, and shall be bound, sewed or stitched together, and on the best paper on which the book is printed.*

(4) *The copy delivered for the other authorities mentioned in this section shall be on the paper on which the largest number of copies of the book is printed for sale, and shall be in the like condition as the book prepared for sale.*

(5) *The books of which copies are to be delivered to the National Library of Wales shall not include book of such classes as may be specified in regulations to be made by the Board of Trade.*

(6) *If a publisher fails to comply with this section, he shall be liable on summary conviction to a fine not exceeding five pounds and the value of the book, and the fine shall be paid to the trustees or authority to whom the book ought to have been delivered.*

(7) *For the purposes of this section the expression "book" includes every art or division of a book pamphlet, sheet of letterpress, sheet of music, map, plan, chart or table separately published, but shall not include any second or subsequent edition of a book unless such edition contains additions or alterations either in the letterpress or in the maps, prints, or other engravings belonging thereto.*(5)

Združene države Amerike uveljavijo zakon o avtorskih pravicah po angleškem vzoru leta 1790. Pogoj za priznavanje avtorskih pravic je bila prijava dela, tj. predložitev naslovne strani pred tiskom in kopije knjige po izidu. Kasneje v okviru Library of Congress ustanovijo Copyright Office, kamor zavezanci pošiljajo po dva izvoda svojih publikacij. V praksi še danes veljajo nespremenjeni členi zakona o avtorskih pravicah iz leta 1911 (Copyright Law of U.S; U.S. Code, Title 17).

Obvezni izvod, ki so ga prejemale knjižnice, je bil torej stranski proizvod zakona o zaščiti avtorskih pravic. Obvezni izvod kot potrdilo in dokaz avtorstva je izgubil svoj pomen z Bernsko konvencijo (Artike 14) . Ta zagotavlja pravice, ki izhajajo iz avtorstva, brez vsake registracije dela. Zadošča že sama objava dela. Nekatere države so kljub podpisu konvencije ohranile obvezni izvod (npr. Velika Britanija) , druge pa so ga ukinile. Tako je storila Nizozemska, ki je v devetnajstem stoletju imela zakon o obveznem izvodu, po podpisu Bernske konvencije leta 1912 pa ga je opustila. Danes si nizozemski knjižničarji spet poskušajo izboriti obvezni izvod, saj ga razumejo kot edino ustrezno podlago za izdelavo nacionalne bibliografije.

Združene države Amerike niso podpisale Bernske konvencije in so ohranile postopek, ki je zahteval za priznanje avtorskih pravic predložitev dveh kopij dela, prošnjo in plačilo takse do leta 1976. Za zaščito avtorskih pravic zadošča od tega leta tudi v ZDA le "notice of copyright", na vseh publikacijah, ki so namenjene za javno distribucijo. Lastnik avtorskih pravic mora v treh mesecih po izidu dela predložiti dve popolni kopiji Uradu za avtorske

pravice (Copyright Office). Ta ga preda v uporabo in na razpolaganje Library of Congress. Copyright Office izdaja vsako polletje katalog publikacij, ki jih je prejela.

Library of Congress ne prevzame vsega gradiva, ki ga prejme Copyright Office. Približno 40% gradiva, ki ga izloči, sestavljajo propagandno gradivo, trgovski katalogi, igrače, drobni tiski na splošno.

Obvezni izvod, katerega osnova je zaščita avtorskih pravic, ima seveda svoje prednosti in pomanjkljivosti. Ker prvotni namen ni izgradnja nacionalne zbirke oziroma izdelava narodne bibliografije, izpade velik del gradiva, ki bi ga sicer nacionalna knjižnica morala ohraniti. Izpade torej vse gradivo, ki nima oznake copyright, ker je le-to namenjeno prostemu razširjanju oz. je splošnega družbenega pomena ali pa je namenjeno interni uporabi. Sem spadajo na eni strani luksuzne izdaje, ki nimajo oznake avtorskih pravic zaradi svoje ekskluzivnosti, na drugi strani pa dnevniki in periodika, vladne publikacije ter publikacije raznih služb in ustanov, ki so namenjene javnemu razširjanju. Samoumeven predmet obveznega izvoda pa postanejo filmi, radijski programi in podobno.

3 Nadzor tiska kot osnova za zakon

Zakoni o obveznih izvodih, ki so zgodovinsko nastali na osnovi zakonov, katerih namen je bil nadzor tiska, imajo nekatere skupne značilnosti:

- pojavijo se kot deli zakonov o tisku,
- zavezanec je praviloma tiskar,
- obvezne izvode zbirajo tožilstva, sodišča ali celo policija.

Na Slovenskem poznamo tak zakon od leta 1854. Šele po drugi svetovni vojni dobijo knjižnice svoj zakon o obveznem izvodu, medtem ko javna tožilstva do leta 1990 prejemajo "cenzurni izvod" na osnovi Zakona o javnem obveščanju (6). "Cenzurni izvodi" so preko javnih tožilstev našli takšno ali drugačno pot do knjižnic. NUK je dolga leta prejemal del teh obveznih izvodov, ostanek pa je verjetno našel svoje mesto na policah zasebnih ali reprezentančnih knjižnic.

V Evropi so zakoni o obveznem izvodu, ki se navezujejo na nadzor tiska, v večini. Take zakone poznajo skandinavske države Danska, Norveška, Švedska, Finska, iz takih osnov so zrasli zakoni Francije, Italije, bivše Jugoslavije itd...

⁶⁾ Zakon o javnem obveščanju: UL SRS, 1986, št. 2, str. 158, 57. člen

Prav italijanski zakon o obveznem izvodu, relikv iz leta 1939, kaže vse značilnosti take zakonodaje, zato ga na kratko predstavljam: Vsak tiskar mora poslati štiri kopije publikacij prefekturi domače province, en izvod pa lokalnemu prokuratorju (javni tožilec). Prefektura od štirih izvodov obdrži enega za lokalno knjižnico, ostale tri pa prejmejo naslednje knjižnice:

- Biblioteca nazionale centrale di Firenze,
- Biblioteca nazionale centrale "Vittorio Emanuele II" di Roma,
- vladna knjižnica.

Gradivo je treba dostaviti pred distribucijo; kršiteljem je zagroženo z globo, v skrajnih primerih tiskar za določen čas izgubi licenco.

Knjižničarji tako ne morejo direktno vplivati na izvajanje zakona, čas med oddajo knjige in njeno registracijo v knjižnici pa je občutno predolg.

4 Obvezni izvod v službi države

Jasno sliko o zakonih o obveznem izvodu publikacij za knjižnice zamegljujeta dve posebnosti. To sta obvezni izvod uradnih publikacij in vladnih dokumentov ter "cenzurni izvod", ki je namenjen le nadzoru tiska.

Uradne publikacije in vladni dokumenti

Ustrezno definicijo uradnih publikacij prinaša UNESCO-va konvencija o izmenjavi uradnih publikacij:

"For the purpose of the present Convention, the following are considered official publications and government documents when they are executed by the order and at the expense of any national governmental authority: parliamentary documents, reports and journals and other legislative papers; administrative publications and reports from central, federal and regional governmental bodies; national bibliographies, State handbooks, bodies of law, decisions of the Courts of Justice; and other publications as may be agreed."(7)

V praksi vsaka država zase definira obseg uradnih publikacij, pri tem pa je važno, da so v njem vedno zajete publikacije in dokumenti zakonodajnih in upravnih teles ter statistični podatki.

Obvezni izvod uradnih publikacij in z njim povezana distribucija sta nastala kot logična posledica uveljavljanja zakonodaje in uprave na nekem področju.

⁷⁾ Handbook on the International Exchange of Publications. - Paris : UNESCO, 1964, str. 66

Postopek lahko ureja posebna zakonodaja (ZDA), lahko pa ga urejajo določbe v okviru Zakona o obveznem izvodu, kakor je praksa pri nas. Posebne zakone o obveznem izvodu uradnih publikacij imajo poleg ZDA še številne druge države (npr. Kanada in Poljska). Posebnost so federalno urejene države, kjer njihovi konstitutivni deli uveljavljajo svoje specifične rešitve. J.T. Jasion navaja v svojem delu kot zanimivost Veliko Britanijo in Kanado, kjer je zakonodaja, ki se nanaša na obvezni izvod uradnih publikacij, urejena z internimi predpisi in celo - tajna.

ZDA so razvile zelo razvejan sistem distribucije in hrambe vladnih publikacij, ki ga ureja zakon iz leta 1962. S terminom depository library (depository library) poimenujejo v ZDA knjižnice, ki imajo pravico do izvoda uradnih publikacij, ne pa do obveznega izvoda v našem pomenu besede.

ZDA so se ob svojem nastanku soočile z ogromnim teritorijem, na katerem so morale uveljaviti svojo zakonodajo in oblast. Zaradi prostranosti kontinenta je postalo informiranje o delu vladnih teles pravi tehnični problem in že v začetku devetnajstega stoletja so začeli graditi mrežo depository knjižnic. Njihovo število je do leta 1971 naraslo na 1390, urad pa, ki razpošilja uradne publikacije (Superintendent of Documentation), je istega leta razposlal preko 13.000.000 vladnih publikacij (8).

V Sloveniji trenutno ni organizacije, ki bi zbirala, hranila in razpošiljala slovenske uradne publikacije. Prav tako nimamo bibliografije uradnih publikacij.

Obvezni izvod uradnih publikacij ureja 11. člen veljavnega Zakona o obveznem pošiljanju tiskov, ki se glasi: "Poleg obveznih izvodov tiska iz prvega odstavka 9.člena zakona morajo založniki (izdajatelji) uradnih publikacij pošiljati Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani za mednarodno menjavo uradnih publikacij največ 15 obveznih izvodov vsakega tiska, ki ima značaj uradne publikacije. Število teh obveznih izvodov določi v začetku vsakega leta Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani..." (9).

Do razpada Jugoslavije je distribucijo slovenskih uradnih publikacij izvajal Jugoslovanski bibliografski inštitut v Beogradu. Treba bo na novo določiti organizacijo, ki bo opravljala to funkcijo, vse uradne publikacije pa opremiti z ISSN in ISBN številko.

⁸⁾ Encyclopedia of Library and Information Science, vol.14, str.158

⁹⁾ Zakon o obveznem pošiljanju tiskov, UL SRS, 1972, št.55, str.433

"Cenzurni izvod"

Termin cenzurni izvod se nanaša na obvezni izvod publikacij, ki jih prejema-jo tožilstva, sodišča, policijski uradi, ministrstva za notranje zadeve. Namenjeni so nadzoru tiska. Izraz cenzura v tej zvezi formalno ni popolnoma ustrezen, saj se cenzura praviloma opravlja pred izdajo dela, vsebinsko pa dobro pojasnjuje namen takih izvodov.

Nekatere države urejajo depozit obveznega izvoda za knjižnice in za nadzor tiska z istim zakonom, druge ločeno. V prejšnjem poglavju opisani italijanski zakon ilustrira prvo možnost, veljavna avstrijska in slovenska zakonodaja pa drugo.

V Sloveniji so do leta 1990 prejemale cenzurni obvezni izvod slovenska javna tožilstva. Zakon o javnem obveščanju (UL SRS, 1986, št.2, str.158) (10) je v 57. členu predpisoval tiskarju oziroma založniku (če časopis ni bil natisnjen ali razmnožen v tiskarni), da mora prve tri izvode (Sic! - tudi Zakon o obveznem pošiljanju tiskov zahteva prvih 22 izvodov) poslati pristojnemu temeljnemu javnemu tožilstvu.

5 Knjižnice, ki imajo pravico do obveznega izvoda

Število in tip knjižnic, ki imajo pravico do obveznega izvoda, se spreminjata od države do države. Odvisna sta od zgodovinskega razvoja, regionalne delitve in splošne ekonomske razvitosti. Na eni strani srečamo države kot so npr. ZDA, ki z obveznim izvodom zalagajo le svojo nacionalno knjižnico, na drugi strani pa se znajde Slovenija, ki poleg nacionalke zalaga še univerzitetno in vse glavne regijske knjižnice.

Knjižnice, ki prejemajo obvezni izvod, niso vezane le na ozemlje države, za katero določen zakon velja. Tako kot zagotavlja Slovenija obvezni izvod za slovenski knjižnici v Trstu in Celovcu, tudi britanski zakon pripisuje obvezni izvod Trinity Collegeu v Dublinu. Irska v zameno pošilja svoje obvezne izvode v Veliko Britanijo. Portugalska prav tako pošilja svoj obvezni izvod v Brazilijo, Alžirija pa v Francijo. Ozemlje, ki ga pokriva določeni zakon o obveznem izvodu, torej zamejujejo meje tradicionalnega kulturnega vpliva, ne le administrativne razmejitve. Podobno tudi v Nemčiji dobivajo obvezni izvod knjižnice v mestih, ki so bile v preteklosti center določene regije. Kjub temu, da je zdaj to področje drugače razmejeno, pravica knjižnic ostaja.

¹⁰⁾ Zakon je bil izdan na osnovi jugoslovanskega Zakona o preprečevanju zlorabe svobode tiska in drugih oblik javnega obveščanja (UL SFRJ, št.58- 843/76) , ki v 4. členu predpisuje dva izvoda za javno tožilstvo.

Večina zakonov priznava pravico do obveznega izvoda v prvi vrsti nacionalnim knjižnicam, sledijo univerzitetne knjižnice, knjižnice regionalnih centrov in knjižnice vladnih ustanov.

Kot že rečeno, sta tip in število knjižnic odvisna od zgodovinskega razvoja. Oglejmo si nekaj primerov: V Veliki Britaniji leta 1610 pride do sporazuma med University of Oxford in Stationer's Company. Privatni sporazum, ki ga je dosegel Thomas Bodley, je bil leta 1637 uzakonjen. Leta 1662 dobita privilegij še dve knjižnici: Royal Library (kasnejši British Museum oz. British Library) in Library of the University of Cambridge. V letih 1801-1836 ima obvezni izvod največje število knjižnic: 11. Danes prejema obvezni izvod 6 knjižnic:

- British Library,
- Bodleian Library, Oxford,
- The University Library, Cambridge,
- The Library of the Faculty of Advocates at Edinburgh,
- The Library of Trinity College, Dublin,
- The National Library of Wales.

Drugačne osnove, na katerih so grajeni zakoni o obveznih izvodih, se kažejo danes tudi v različnih tipih knjižnic, ki te izvode prejemajo. Po italijanskem zakonu poleg dveh nacionalnih knjižnic prejema obvezni izvod tudi vladna knjižnica. Knjižnice, ki so v domeni državne uprave, so dokaj pogoste. Njihov namen je v prvi vrsti informiranje vlade, parlamenta in državnih organov. Poleg Italije tudi naša sosedna Avstrija zalaga z obveznim izvodom dve taki knjižnici: Parlamentsbibliothek in Administrativen Bibliothek des Bundeskanzleramtes. V Izraelu prejemajo obvezni izvod kar tri knjižnice tega tipa: knjižnica Knesseta, knjižnica ministrstva za notranje zadeve in ministrstva za izobraževanje. Nenazadnje pa v ZDA že samo ime Library of Congress govori o prvotnem namenu knjižnice.

V Avstriji so z novim zakonom o obveznem izvodu iz leta 1981 razširili pravico do obveznega izvoda. Poleg že omenjenih knjižnic in avstrijske nacionalke, ki prejemajo obvezni izvod s celotnega ozemlja Avstrije, prejema obvezni izvod 18 knjižnic. Te knjižnice prejemajo obvezne izvode le iz svoje regije. Med njimi so vse univerzitetne knjižnice, deželne knjižnice (Landesbibliothek) in specialne knjižnice (Salzburger Landesarchiv, Bibliothek).

Zakoni v federalnih državah kot so Avstralija, Nemčija, Avstrija običajno predpisujejo manjše število obveznih izvodov za nacionalno knjižnico in večje število izvodov za knjižnice federalnih enot.

Med knjižnicami, ki prejemajo obvezni izvod, najdemo torej vse vrste knjižnic. Na prvem mestu so nacionalne knjižnice, sledijo univerzitetne

knjižnice in knjižnice državnih organov in na koncu velike regijske knjižnice. Seveda pa vse knjižnice nimajo pravice do vseh obveznih izvodov ali do enakega števila le-teh.

6 Število obveznih izvodov

Tako kot je v splošnem nemogoče določiti tip knjižnice, ki prejema obvezni izvod, tako je tudi nemogoče točno določiti idealno število izvodov.

V praksi pa se število izvodov spreminja od države do države. Spreminja se glede na vrsto knjižnice, ki ima pravico do obveznega izvoda, glede na vrsto gradiva in končno tudi glede na zavezanca.

Gledano teoretično, bi bila idealna dva izvoda. En izvod bi zadoščal za izdelovanje nacionalne bibliografije, drugi izvod pa bi bil arhivski.

Izkušnje iz druge svetovne vojne in dogajanje v naši neposredni sosesčini pa kažejo, da knjižnic ni mogoče zaščititi pred posledicami vojnih spopadov. Usoda Biblioteke Svetozar Marković v Beogradu med drugo svetovno vojno in požig Nacionalne biblioteke Bosne in Hercegovine sta dovolj zgovorna razloga za to, da je en arhivski izvod premalo. Arhivska izvoda naj bi bila torej vsaj dva, hraniti pa bi ju bilo treba na dveh ločenih mestih.

Publikacija International Congress on National Bibliographies predpisuje tri izvode, kot tisto optimalno število, ki je še sprejemljivo za zavezanca in ki obenem zadošča knjižnicam (11).

Obvezni izvod ima poleg ohranjanja kulturnih vrednot nekega naroda tudi druge čisto konkretno uporabne funkcije. Kot že rečeno, služi izdelavi nacionalne bibliografije, omogoča raziskovalno dejavnost in splošno dostopnost publikacij, nadzor nad avtorskimi pravicami, zamenjavo gradiva med knjižnicami ipd. Več kot je funkcij, ki naj bi jih opravljal obvezni izvod, večje je tudi število publikacij, ki jih bo moral zavezanec predložiti.

ZDA v svojem zakonu o zaščiti avtorskih pravic zahtevajo le dva izvoda publikacij. Tako nizko število je v Evropi prej izjema kot pravilo. Danska pozna 3 obvezne izvode, Francija 5 oz. 4, Velika Britanija in Finska 6, Švedska in Norveška 7, Avstrija 11 oz. 7, Islandija 12, Portugalska 13, Albanija 15, Bolgarija 18, itd...

Visoko število obveznih izvodov ima tudi Poljska, ki ima kar 11 nacionalnih depozitarnih knjižnic. Tem je treba prišteti še 15 regionalnih depozitarnih

knjižnic, ki prejemajo izvode iz svoje regije. Število obveznih izvodov je torej najmanj 12.

Število obveznih izvodov se le redko pokriva s številom depozitarnih knjižnic.

Zasledila sem le en predlog zakona, ki terja od zavezanca en sam izvod. Ta predlog je sad izjemne situacije na Nizozemskem. Kot sem že omenila, je Nizozemska s podpisom Bernske konvencije ukinila svoj obvezni izvod. Danes si knjižničarji prizadevajo za sprejem zakona o obveznem izvodu. Na osnovi dogovora med založniki in knjižnico, pošiljajo založniki po en izvod vsake publikacije Kraljevi knjižnici v Haagu. Približno 60% teh izvodov pošiljajo založniki zastonj, ostalih 40% pa mora knjižnica plačati.

Švica nima zakona o obveznem izvodu. Bibliothèque Nationale Suisse prejema publikacije na osnovi sporazuma z dvema založniškima organizacijama: Schweizerische Buchhändler und Verleger Verein in Société des librairies et la Suisse romanele. Člani pošiljajo en izvod takoj po tisku, lahko pa dobijo tudi kompenzacijo.

Kot že rečeno, lahko navedemo le okvirno število obveznih izvodov. Število izvodov v okviru enega zakona je odvisno od tipa knjižnice, od vrste gradiva in od zavezanca.

Obvezni izvod lahko knjižnice prejemajo avtomatično ali pa na osnovi zahtevka. V državah, kjer je zavezanec založnik, imajo knjižnice, ki prejemajo obvezne izvode, različne statute. Če spet vzamem za primer britanski zakon: British Library kot nacionalna knjižnica prejema avtomatično le en izvod vsake publikacije direktno od založnika. Ostale knjižnice prejmejo svoj izvod šele na podlagi zahteve. Podoben sistem pridobivanja obveznega izvoda imata tudi Danska in Norveška. Velika prednost pri tem sistemu je, da knjižnice dobijo res le tisto gradivo, ki ga potrebujejo. Žal podobnih določb ni mogoče uveljaviti v zakonih, katerih glavni zavezanec je tiskar (Tiskar odda izgotovljeno število izvodov založniku in jih ne hrani).

Druga variabla pri številu obveznega izvoda je vrsta gradiva. Avstrija določa različno število periodičnih (9) in drugih publikacij (5). Pri nas je podobno s posebnim knjižničnim gradivom (11), internimi publikacijami (2) in uradnimi publikacijami. Uradne ali vladne publikacije so sploh pogosta izjema. Pri nas naj bi se število določilo vsako leto znova, v praksi pa od založnikov prejemamo po petnajst izvodov (kot dodatek k obveznim dvaindvajsetim izvodom, ki jih prejmemo od tiskarja).

Veliko zakonov o obveznem izvodu se nanaša na več zavezancev hkrati. Pri norveškem in francoskem zakonu, ki zahtevata obvezni izvod od tiskarja in

založnika obenem, je različno število izvodov, ki jih mora dostaviti zavezanec.

7 Zavezanci

Zakoni o obveznih izvodih zavezujejo založnike, tiskarje, nosilce avtorskih pravic, uvoznike, distributerje in druge.

Pogosto se zgodi, da se v enem zakonu znajde več zavezancev. Naj začnem kar pri slovenskem zakonu: Načeloma je zavezanec tiskar. Založnik je zavezanec le v primeru, če naroči izdelavo publikacije zunaj države. Če gre za uradne publikacije, pa so zavezanci "družbeno-politične skupnosti", tj. upravni organi države, regij in občin. Podobno zakonodajo ima Norveška. Pri naših sosedih Avstrijcih je slika obrnjena: glavni zavezanec je založnik, a v primeru, da je knjiga tiskana za tujo založbo, je zavezanec izvajalec.

Dodatni zavezanci se večinoma pojavijo v primeru, ko hoče zakonodajalec dobiti gradivo s področij, ki ne spadajo pod jurisdikcijo neke države. Tako so lahko zavezanci tudi avtorji, kadar izdajajo svoja dela izven matične države. Zakon se lahko nanaša tudi na uvoznika, če uvaža knjige, ki izpolnjujejo pogoje za nacionalno zbirko (Velika Britanija, Norveška).

Poseben primer so zakoni, npr. norveški in francoski, ki zahtevajo obvezni izvod od dveh zavezancev istočasno: od tiskarja in od založnika. S tem se zmanjša možnost izpada obveznega izvoda. Razumljivo pa je, da tak sistem dvojnega zavezanca funkcionira le z obsežno administracijo, saj je že samo evidentiranje in informiranje zavezancev nadvse zamudno in obsežno opravilo. Žal nisem zasledila člankov, ki bi obravnavali take zakone z vidika stroškov njihove realizacije.

Težko se je odločiti, kateri zavezanec je ustrežnejši. Jasno je, da imajo države z razvito založniško tradicijo za zavezanca založnika (npr. Nemčija). Ključni pomen pri tem ima tradicija, saj se zavezanca menja le redko.

Če pogledamo z zornega kota izvajalcev in uporabnikov zakona, vidimo, da ni idealnega zavezanca:

- zakon, ki obvezuje nosilca avtorskih pravic, izpušča gradivo, ki izide brez oznake copyrighta: dnevniki, uradne publikacije, interne publikacije, dragocene bibliofilske izdaje, ipd...; po drugi strani pa tak pristop vsaj deloma skrči količino balastnega gradiva,
- zakon, ki obvezuje založnika, ima spet druge pomanjkljivosti: dobro deluje pri afirmiranih založnikih, medtem ko imajo knjižnice velike

probleme z majhnimi založniki in pogosto pride do izpada pomembnega gradiva (npr. siva literatura),

- nesporna prednost zakona, ki ima za zavezanca založnika, je tudi možnost, da knjižnice naročajo obvezni izvod po želji in tako po nepotrebnem ne obremenjujejo svojih fondov,
- tiskar (12) kot zavezanec je idealna rešitev le na prvi pogled: dotok za knjižnice nezanimivega gradiva je sicer mogoče omejiti z natančno definicijo gradiva, ki ga zakon zahteva in s pazljivo navedenimi izjemami. Problem so periodične publikacije. Založniki lahko - in to se v praksi tudi dogaja - tiskajo vsako številko pri drugem tiskarju.

Neglede na to, kdo je zavezanec, pa ugotavljajo vse knjižnice, ki imajo pravico do obveznega izvoda, velik izpad gradiva. V Nemčiji ocenjujejo, da jim zavezanci zamolčijo 20-30.000 enot letno. Tudi v Veliki Britaniji se giblje ocena o nedostavljenem gradivu okoli 20.000 enot letno (2% dotoka), po bolj pesimističnih ocenah pa naj bi izgubili kar 7% gradiva letno.

Knjižničarji povsod ugotavljajo, da je nadvse pomembna informiranost zavezancev o njihovih dolžnostih. Zato morajo obstajati ustrezno številčno in kadrovske zasedene službe, ki nadzorujejo dotok gradiva. Žal delavci, ki delajo v teh referatih ugotavljajo - povsod, ne le pri nas - da nimajo ustreznih mehanizmov, ki bi prisilili zavezanca k izvajanju zakona. Ustrezna zakonsko utemeljena prisila tako ostaja še naprej izziv za vse pravnike, ki sodelujejo pri pripravi novih zakonov o obveznem izvodu.

8 Gradivo

Gradivo, ki je predmet zakonov o obveznih izvodih, se spreminja glede na osnovni namen zakona. Danes, ko sta v ospredju izgradnja nacionalne zbirke in izdelava nacionalne bibliografije, se tema dvema kriterijema prilagaja tudi gradivo, ki ga vključuje obvezni izvod.

Države, ki imajo v veljavi stare zakone o obveznem izvodu, imajo težave s pridobivanjem gradiva na novih medijih. Zdi se, da je prav vrtooglavi razvoj nosilcev informacij glavni vzrok za spremembe zakonov v zadnjih petnajstih

¹²⁾ Če je druge zavezanca razmeroma lahko definirati, pa je s "tiskarjem" drugače. Obveznega izvoda že dolgo ne sestavljajo več le tiskane publikacije. S pospešenim razvojem različnih nosilcev informacij predvsem v zadnjih dvajsetih letih, je termin tiskar postal preozek. Ko uporabljamo izraz tiskar, imamo praviloma v mislih izdelovalca dokumenta, tj. posameznika ali organizacijo, ki materialno proizvede neki dokument, pa najsi bo to knjiga, revija, videokaseta, CD-rom ipd...

letih. Novi zakoni o obveznih izvodih tako skušajo biti čimbolj splošni, ko opredeljujejo gradivo:

Francoski zakon iz leta 1992:

Art.1 er. - Les documents imprimés, graphiques, photographiques, sonorisés, audiovisuels, multimedias, quel que soit leur procédé technique de production, d'édition ou de diffusion, font l'objet d'un dépôt obligatoire ou de diffusion, dénommé dépôt légal, des lors qu'ils sont mis à la disposition d'un public.

Les progiciels, les bases de données les systèmes experts et les autres produits de l'intelligence artificielle sont soumis à l'obligation de dépôt légal des lors qu'ils sont mis à la disposition du public par la diffusion d'un support matériel quelle que soit la nature de ce support. (13)

Norveški zakon iz leta 1989:

Section 4. What shall be deposited:

Documents that have been made available to the public shall be deposited as follows:

- *documents of paper or a paper-like medium, microforms, and photographs in seven copies,*
- *sound recordings, films, videograms, EDP documents, and combinations of these types of documents in two copies,*
- *documentary recordings of broadcast material in one copy... (14).*

Dokument definirajo v zakonu kot "one or more identical copies of a medium by which information is stored for subsequent reading, listening, showing, or transmission"(15) .

Zanimivo je, da avstrijski zakon iz leta 1981 praktično izloča neknjižno gradivo. Govori le o tiskih (Druckwerk), ki jih razume kot "ein Medienwerk, durch das Mitteilungen oder Darbietungen ausschliesslich in Schrift oder in Standbildern verbreiten werden" (16) .

Knjižnice so upravičene do mikrofilmov, ne pa do videogramov in fonogramov ter do publikacij na elektronskih medijih. Obenem so izgubile tudi pravico do uradnih publikacij. Zakon je naletel na številne kritike s strani

¹³⁾ Loi No.92-546 20 juin 1992 relative au dépôt légal (1) , Journal officiel de la République Française, 23.juin 1992

¹⁴⁾ Norveški zakon o obveznem izvodu: Proposition No.52 (1988-89) to the Odelsting: Act concerning the legal deposit of generally available documents

¹⁵⁾ Prav tam, str.

¹⁶⁾ Verordnung des Bundesministers für Justiz vom 4.Dezember 1981 über die Ablieferung und Anbietung von Bibliotheksstücken nach dem Mediengesetz, Österreich, 1981, št.14

knjižničarjev in po njihovem mnenju vsaj na področju izbora gradiva ni prinesel nobenih izboljšav.

Obstajajo trije splošno sprejeti kriteriji za gradivo, ki so eksplicitno ali implicitno vgrajeni v vse zakone:

- kriterij večjega števila izvodov,
Zakoni se praviloma ne nanašajo na gradivo, ki ni razmnoženo. So pa tudi izjeme: britanski zakon npr. zahteva deponiranje neizdanih dramskih tekstov (avtorska pravica!).
- kriterij javnosti,
Praviloma morajo biti vse publikacije, na katere se nanaša zakon, namenjene javnosti. Kriterij javnosti pa se kljub temu da je deklariran praktično v večini zakonov, krši. Primer so interne publikacije in publikacije z oznako zaupno.
- kriterij vsebine,
Danes se nam na prvi pogled zdi samoumevno, da so predmet zakona vse publikacije neglede na njihovo trenutno vsebinsko ali umetniško vrednost. Problem ni tako preprost, kot se nam zdi na prvi pogled. Želja knjižničarjev po vsebinski selekciji gradiva je še vedno živa. V sedemnajstem stoletju npr., je Sir Bodley Shakespearu prepovedal mesto na knjižnih policah oxfordske knjižnice. Še danes se moji kolegi sprašujejo, če ima pornografija pravico do enakega tretmaja kot ostalo radivo. Drobní tiski pa so sploh tipičen primer, ki ilustrira aktualnost tega kriterija.

Kot že rečeno, določa osnovni namen zakona tudi vrste gradiva, ki so vključene v zakon o obveznem izvodu. Poglejmo, kako je to v ZDA, kjer je obvezni izvod del zakona o zaščiti avtorskih ravic.

Library of Congress zbira vse gradivo, ki izide v ZDA z oznako copyright. Gradivo, ki se lahko svobodno razmnožuje in je splošnega družbenega interesa, torej ni vključeno v obvezni izvod.

Gradivo, ki ga je treba predložiti, navaja člen 5 zakona iz leta 1909:

- a) *Books, including composite and cyclopedic works, directories, gazetteers, and other compilations.*
- b) *Periodicals, including newspapers.*
- c) *Lectures, sermons, addresses (prepared for oral delivery) .*
- d) *Dramatic or dramatico-musical compositions.*
- e) *Musical compositions.*
- f) *Maps.*
- g) *Works of art; models or designs for works of art.*
- h) *Reproductions as a work of art.*

- i) Drawings or plastic works of a scientific or technical character.*
- j) Photographs.*
- k) Prints and pictorial illustrations including prints of labels used for articles or merchandise.*
- l) Motion-picture photoplays.*
- m) Motion pictures other than photoplays (17).*

Že na prvi pogled je jasno, da izbor gradiva ne ustreza kriterijem za nacionalno bibliografijo oziroma za nacionalno zbirko. Library of Congress, ki je sprva morala hraniti vse gradivo, je kmalu dobila pravico, da izbira gradivo po svoji presoji in potrebah, ostalo pa ponudi drugim knjižnicam. Šele sprememba zakona iz leta 1976 uvaja tudi obvezni izvod za zvočne zapise.

Trije splošni kriteriji, ki jih vključujejo zakoni o obveznih izvodih, so za knjižnice še preširoki in dotok odvečnega gradiva se omejuje z zakonskimi členi, ki iz obveznega izvoda izločajo posebne vrste gradiva. Take izjeme so praviloma izdaje na različnih medijih. Npr.: Zakon zahteva obvezni izvod publikacije, ki je izšla v trdi vezavi v predpisanem številu izvodov. Kasnejših drugačnih izdaj, izdaj na mikrofišu, CD romu, zavezancu ni treba več poslati. Če pa ga zakon obvezuje tudi v tem primeru, je število izvodov lahko nižje.

Posebne pozornosti je v zakonih deležno tudi gradivo s posebnim statusom. To so interne publikacije, gradivo z oznako zaupno ali gradivo, ki ga je z zakonom prepovedano razširjati. Zavezanci tako gradivo pošiljajo v manjšem številu izvodov.

Problem zase pa so zelo drage publikacije (npr. enciklopedije, bibliofilske izdaje, faksimili). Obvezni izvod lahko predstavlja v takem primeru hudo breme za zavezanca. Glede tega nekateri zakoni nudijo možnost kompenzacije. To pomeni, da mora knjižnica, ki ima pravico do obveznega izvoda, zavezancu nadoknaditi del stroškov za obvezni izvod. Kritična točka pri tem je definicija "drage" publikacije. Neka publikacija je lahko za majhnega založnika hud finančni zalogaj, medtem ko je za velikega založnika ista cena v okviru poprečja. Obenem so zakoni pisani za daljša časovna obdobja in inflacija v roku 30-40 let razvrednoti vsako postavljeno ceno. Britanski kolegi, katerih zakon predpisuje kompenzacijo, opozarjajo na te slabosti.

Za zakon je predvsem pomembno, da so kriteriji za publikacije natančno postavljeni, prav tako morajo biti nedvoumno specificirane tudi izjeme, da ne bi kasneje prišlo do nesporazumov in izmikanj.

Na tem mestu bi rada odprla tudi vprašanje kvalitete gradiva. Pri tem ne mislim na splošno kvaliteto izvodov, saj je jasno, da morajo biti prvorazredni (mimogrede: zakon mora kljub temu vsebovati tako določbo, saj se neredko zgodi, da nam tiskarji namenoma pošiljajo makulturne izvode), temveč na kvaliteto papirja. Pred leti smo v Sloveniji že začeli z akcijo za tiskanje obveznih izvodov na brezislinskem papirju. Takih odločb o kvaliteti gradiva sicer drugje nisem zasledila, bi pa kazalo ob tej priložnosti razmisliti tudi o tem.

9 Zbiranje obveznega izvoda

Obvezne izvode pošilja zavezanec brez izjeme na lastne stroške knjižnici oz. ustanovi zadolženi za zbiranje obveznega izvoda. V tej točki soglašajo vsi zakoni, ki sem jih imela v rokah. Ločijo pa se v naslednjih pomembnih postavkah:

9.1 časovni rok, v katerem je treba publikacijo odposlati;

9.2 ustanove, ki zbirajo obvezni izvod;

9.3 nadzor dotoka in sankcioniranje.

9.1 Časovni rok

Časovni rok, v katerem je treba dostaviti publikacijo, je zelo različen, skoraj vsaka država ima svojo rešitev:

Italija, Luxemburg, Španija: pred distribucijo,

Slovenija: takoj po izdelavi izvodov,

Nemčija: en teden po začetku distribucije,

Avstrija: v roku enega meseca po začetku distribucije,

Velika Britanija: en mesec po objavi,

ZDA: v roku treh mesecev po objavi,

Švedska: knjige tiskane v četrletju v roku enega meseca po izteku četrletja,

Norveška, Danska: dvakrat letno.

Dolgi časovni roki, v katerih mora biti dostavljen obvezni izvod, so sicer ugodni za zavezanca, ne pa za knjižnico, ki te izvode uporablja. Če je časovni rok predolg, se zmanjša možnost uspešnega reklamiranja. Knjiga je lahko že razprodana. V primeru, da moramo zavezanca zaradi neizpolnjevanja obveznosti tožiti, pa lahko prekršek celo zastara, preden začnemo s postopkom.

Če knjižnica na osnovi obveznega izvoda izdeluje bibliografijo ali centralno katalogizacijo, lahko dolgi dobavni roki povzročajo hude probleme. Tako tožijo danski knjižničarji, da prihaja gradivo na knjižne police z enoletno zamudo: veliko prepozno za izdelavo tekoče bibliografije. Pritožbe manjših knjižnic, da ne morejo postavljati že zdavnaj kupljenih knjig, ker nacionalka

še ni vnesla bibliografskega opisa v vzajemni katalog pa še zdaleč niso le slovenska posebnost.

Rok naj bo torej razumno kratek in tako definiran, da ne bo dopuščal dvoumnih interpretacij. Slovenska definicija je v tem primeru neustrezna, saj na videz nedvoumna besedna zveza "takoj po izdelavi" pomeni za knjižničarja še isti dan, tiskar pa si lahko ta rok poljubno podaljša.

9.2 Ustanove, ki zbirajo obvezni izvod

Knjižnice, ki so upravičene do obveznega izvoda, ga lahko prejema neposredno ali pa prek drugih ustanov. Do leta 1990 so slovenski tiskarji pošiljali obvezni izvod javnemu tožilstvu in Narodni in univerzitetni knjižnici. NUK je obvezne izvode razpošiljala po Sloveniji in Jugoslaviji, nadzorovala dotok gradiva in izvajala reklamacije. V Avstriji pošiljajo založniki obvezni izvod direktno nacionalki in deželni knjižnicam. Že tolikokrat omenjeni britanski zakon pozna drugačno rešitev: založniki pošiljajo en izvod nacionalki, določeno število izvodov pa na zahtevo, ki mora biti posredovana v roku dvanajstih mesecev po izidu agenciji za avtorske pravice (Agency for Copyright Libraries). Agencija skrbi za naročanje, reklamiranje in distribucijo gradiva štirim oz. petim knjižnicam, ki imajo po zakonu enak status. Na Švedskem dobijo vse knjižnice obvezne izvode direktno od tiskarja.

Zdi se, da je centraliziran sistem boljši. Nadzor nad dotokom in reklamiranje je cenejše. Reklamacije so seveda bolj uspešne, če jih izvajajo posamezne knjižnice. Knjižnice, ki prejema obvezni izvod z določenega področja, imajo nad njim boljši pregled, posebej še, če skrbijo za domoznansko zbirko. Centraliziran sistem zbiranja prinese s seboj tudi precejšnje stroške distribucije, ki bi jih sicer plačal zavezanec.

Že prej sem omenila probleme knjižnic, ki so vezani na centralno katalogizacijo obveznega izvoda. Verjetno so problemi nekoliko manjši, če je razdeljevanje obveznega izvoda centralizirano. Knjižnice dobijo knjigo praviloma šele potem, ko je leta že vnešena v centralni katalog.

9.3 Nadzor dotoka in sankcioniranje

Večina zakonov o obveznem izvodu poskuša že v sam zakon vgraditi varovala, ki bi zagotavljala čim bolj ažurno in dosledno izpolnjevanje zakona.

G. Pomassl predlaga dve rešitvi. Prva je, naj bosta zavezanca tako založnik kot tiskar, druga možnost pa je vezava obveznega izvoda na določanje ISSN in ISBN številke, ali na kakšno drugo ustrezno številčenje.

Nekatere države že poznajo take rešitve:

Na Norveškem in v Franciji si poskušajo pomagati z dvema zavezancema, ki morata istočasno poslati enako gradivo. Vodi jih prepričanje, da je malo verjetno, da bi se zakonu izneverila oba zavezanca hkrati. V primeru, da eden od zavezancev zataji publikacijo, dobi knjižnica izvod od drugega zavezanca.

V Španiji so uzakonili zanimiv sistem obveznega izvoda, ki je vezan na obvezno številko ISBN in ISSN. Še pred tiskom morajo založniki pri Španskem bibliografskem inštitutu (Instituto bibliografico Hispanico) zaprositi za številko ISBN in za številko depozita pri območni agenciji za obvezni izvod. Številki morata biti odtisnjeni na hrbtni strani naslovnne strani. Brez tega sta razširjanje in prodaja prepovedana.

Belgija prav tako veže obvezni izvod na ISSN in ISBN številke. V Sovjetski zvezi pa dobi vsaka publikacija posebno številko.

Nemčija poskuša preverjati dotok gradiva s primerjanjem naslovnih lističev, ki jih nacionalni knjižnici pošiljajo druge knjižnice, ki imajo pravico do obveznega izvoda. Primerjava med fondoma knjižnic pokaže, katere publikacije je treba reklamirati.

Pri nas si poskušamo pomagati s kontroliranjem CIPa. V doglednem času po izdelavi CIPa naj bi publikacija prispela v knjižnico. Če je ni, je to znak za reklamacijo.

Zadnja dva primera seveda nista zakonsko predpisana. Z njima skušam le ilustrirati, na kakšen način je mogoče nadzorovati dotok obveznega izvoda.

Sankcije, ki jih vsebujejo zakoni o obveznem izvodu, se omejujejo na globe. Izjema je le italijanski zakon, ki v izjemnih primerih omogoča tudi začasen odvzem licence proizvajalcu. Tako kot pri nas se tudi drugod knjižničarji le redko zatekajo k sodni izterjavi gradiva. Postopki so predolgi in predragi; knjigo je ceneje kupiti.

Literatura in viri

Jasion, T. Jan (1991). *The International Guide to Legal Deposit*. Aldershot : Ashgate

Lunn, Jean (1979). *Study on a model law for legal deposit : second draft*. (Ottawa : National Library)

Bell, Richard (1982). Legal deposit in the United Kingdom. *LIBER bulletin*, no. 18, str. 44-47

Groot, J.R.de (1982). Legal deposit in the Netherlands. *LIBER bulletin*, no. 18, str. 41-43

Humphreys, K.W. (1982). Legal deposit in Italy. *LIBER bulletin*, no. 18, str. 31-37

Picard, Bertold (1982). The central deposit copy in the Federal Republic of Germany. *LIBER bulletin*, no. 18, str. 25-30

Hasse Lager, Lise (192). Legal deposit in Norway and Denmark. *LIBER bulletin*, no. 18, str. 22-24

Zessner-Spitzenberg, Josef (1982). Die Anbieters- und Ablieferungspflicht von "Bibliotheksstücken" nach dem Mediengesetz. *LIBER bulletin*, no. 18, str. 9-15

Encyclopedia of library and information science (1971). - New York

Loi No.92-546 20 juin 1992 relative au depot legal (1)(1992). *Journal officiel de la Republique Francaise*, 23.juin

Verordnung des Bundesministers für Justiz vom 4. Dezember 1981 über die Ablieferung und Anbieters von Bibliotheksstücken nach dem Mediengesetz (1981). *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, Österreich*, št.14

Bundesgesetz vom 12. juni 1981 über die Presse und andere publizistische Medien (Mediengesetz)(1981). *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich*, št.122

Proposition No.52 (1988-89) to the Odelsting: Act concerning the legal deposit of generally available documents (1988/89)